

Praca z uczniem zdolnym

Od 1 września 1989 roku pracuję w II Liceum Ogólnokształcącym z BJN im. Br. Taraszkiewicza w Bielsku Podlaskim. W ciągu tych lat pracy opiekowałem się uczniami startującymi w Olimpiadzie Wiedzy o Polsce i Świecie Współczesnym, od 1994 roku uczestnikami Olimpiady o Prawach Człowieka, a od 1999 roku osobami zainteresowanymi problemem integracji europejskiej - Olimpiadą Wiedzy o Unii Europejskiej. Od 1989 roku łącznie w tych 3 olimpiadach do 2000 roku startowało na szczeblu okręgowym 87 osób

- 3 zostało uczestnikami szczebla centralnego
- 14 uczniów to finaliści szczebla centralnego
- 5 laureaci laureaci szczebla centralnego

Pracując w ramach uzupełnienia etatu w roku szkolnym 1990/91 w Szkole Podstawowej nr 3 w Bielsku przygotowywałem uczniów klas ósmych do konkursu historycznego. W rezultacie 1 uczeń został finalistą, a 2 laureatami szczebla centralnego.

Spośród wielu definicji określających ucznia zdolnego wybrałem dość szerokie określenie podane przez Tadeusza Lewowickiego w pracy *Kształcenie uczniów zdolnych*. Według niego uczeń taki charakteryzuje się:

1. wysokim poziomem zdolności ogólnych, inteligencji (I. I. = 120 i więcej)
2. wysokim poziomem zdolności specjalnych, uzdolnień
3. wysokimi osiągnięciami lub możliwościami takich osiągnięć w nauce bądź innych dziedzinach działalności wartościowej społecznie
4. osiągnięciami oryginalnymi i twórczymi lub możliwością takich osiągnięć

Ponadto, pisze T. Lewowicki, charakteryzują ucznia zdolnego i inne cechy, które - zgodnie ze strukturą osobowości - pozostają w określonych związkach ze zdolnościami i warunkują zarówno ujawnianie się i rozwój zdolności jak i osiągnięć uczniów. Do tych cech należą:

1. silne i stosunkowo wielostronne zainteresowania
2. silna motywacja do zajmowania się wybranymi dziedzinami działalności
3. określone postawy wobec szkoły, nauczycieli, treści kształcenia
4. właściwości temperamentalne sprzyjające uczeniu się tzn. szybki styl uczenia się
5. określone cechy osobowościowe [\[1\]](#)

Które z powyższych cech charakteryzowały moich uczniów? Wydaje mi się, że silna motywacja. Zanim przejdę do własnych, szczegółowych rozważań na ten temat, to chciałbym opierając się na pracy Leona Niebrzydowskiego *Wpływ motywacji na uczenie się* dokonać podziału na:

- motywację zewnętrzną, gdzie możemy wyróżnić:
 1. osobowość nauczyciela
 2. ocenę szkolną
 3. nagrodę i karę
 4. sytuację rodzinną ucznia
- motywację wewnętrzną, gdzie wyróżniamy:
 1. bezinteresowną potrzebę zdobywania i rozumienia wiedzy
 2. zainteresowanie nauką szkolną
 3. ambicje
 4. plany i dążenia życiowe
 5. przekonanie uczniów o praktycznej przydatności zdobywanej wiedzy [\[2\]](#)

Z 17 uczniów (liczba *olimpijczyków* wcześniej podana jest wyższa, wynika to z faktu, że te same osoby startowały w kolejnych latach jak i w dwóch zbliżonych do siebie olimpiadach), którzy dojrnęli do

szczebla centralnego tylko 6 ukończyło liceum z świadectwem z wyróżnieniem. Aby takie świadectwo otrzymać należy mieć średnią z przedmiotów 4,75 oraz średnią z egzaminu maturalnego - 4,6. Aby to minimum wypełnić należy być bardzo dobrym i z fizyki jak i z historii, z języka angielskiego i z techniki, z kultury fizycznej i z języka polskiego. Moim zdaniem fakt, że średnią osiągnęły tylko 4 osoby nie świadczy to o tym, że byli to uczniowie przeciętni, lecz dokonali oni świadomego wyboru, specjalizacji co do swoich dalszych planów życiowych. Byli to uczniowie, którzy posiadli ogromną wiedzę z zakresu historii najnowszej, nauk politycznych czy stosunków międzynarodowych. Tak jak wcześniej zaznaczyłem obok wysokiej inteligencji wyróżniała ich silna motywacja. Wynika to z faktu, że finaliści i laureaci szczebla centralnego powyższych olimpiad są zwolnieni z całości lub części postępowania kwalifikacyjnego na wiele kierunków akademickich [3]. Chciałbym przytoczyć przypadek jednego ucznia, który to będąc w kl. I i uczęszczając na moje koło prowadził zeszyt z wycinkami prasowymi, notatkami, opracowaniami i przeglądając ów zeszyt zauważyłem, że w rubryce przedmiot ma wpisane *indeks*. Uczeń ten już w klasie pierwszej postawił sobie zadanie zdobycie poprzez start w olimpiadzie indeksu na studia wyższe. W ten sposób uczniowie ci omijają bardzo stresujący moment egzaminu wstępnego, gdzie na jedno miejsce przypada 3 - 4 kandydatów, a często i więcej. Z powyższej 17 -14 uczniów wybrało jako kierunek studiów prawo, w tym 9 uczniów studiuje na Uniwersytecie w Białymstoku, 3 na uniwersytecie Warszawskim a 1 osoba na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, 1 osoba na Uniwersytecie w Gdańsku. 1 uczeń ukończył już wydział nauk politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, 1 uczeń studiuje stosunki międzynarodowe na Uniwersytecie Warszawskim, 1 osoba SGH Warszawa.

Czy osobowość nauczyciela odgrywa rolę w pracy z uczniem zdolnym? Myślę, że tak i jest to rola ogromna [4]. Nauczyciel po pierwsze musi znaleźć wśród uczniów tych, którzy interesują się danym przedmiotem, tematyką. Moim zdaniem umiejętność rozpoznawania i rozwijania ucznia jest znacznie ważniejsza aniżeli same zdolności i predyspozycje. Każdego roku zasiadając w komisji rekrutacyjno - egzaminacyjnej do II LO wynotowuję osoby, które w szkole podstawowej startowały w konkursie przedmiotowym z historii, mają z tego przedmiotu, czy z przedmiotu wiedza o społeczeństwie ocenę celującą. We wrześniu w każdej klasie pierwszej przedstawiam formy pracy pozalekcyjnej, zachęcam do skorzystania z nich oraz staram się indywidualnie z tymi uczniami, którzy już w szkole podstawowej wykazali się zainteresowaniami historycznymi porozmawiać. Często jest także tak, że czasami uczniowie zgłaszają się do pracy w kole zainteresowań i do startów w olimpiadzie. Chcę zaznaczyć, że uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych jak i starty w olimpiadach przedmiotowych są nieobowiązkowe i nikogo nie zmuszam do udziału w nich.

Aby ucznia doprowadzić do *laurów olimpijskich* należy przede wszystkim solidnie pracować na lekcji. Podczas zajęć lekcyjnych należy:

- indywidualizować proces nauczania
- stosować różne metody pracy
- uczniowi zdolnemu przydzielić trudniejsze zadania
- pozostawiać swobodę w wyborze metod ich rozwiązywania
- zachęcić do pogłębiania wiedzy
- udostępniać, wskazywać dodatkową literaturę
- wdrażać do samodzielnej pracy
- eksponować na lekcji ucznia zdolnego, nie jest to równoznaczne z poniżaniem innych [5]

Szczególnie ważne jest nauczenie ucznia samodzielnej pracy, pomoc w stworzeniu mu *warsztatu*, który umożliwi mu poszerzenie zdobytej wiedzy.

Wielokrotnie w licznych publikacjach spotkałem się z głosami krytycznymi odnoszącymi się do ruchu olimpijskiego. Przykładem takich wypowiedzi może być artykuł Andrzeja Nikoryckiego *Hodowla olimpijczyków* zamieszczony w numerze 3 Nowej szkoły z 1997 roku. Autor przedstawia zarzut, że realizacja materiału wyprzedza program nauczania *Jest to doskonała hodowla olimpijczyków tylko jakim kosztem? Po trupach nie licząc się ze średniakami i mniej zdolnymi. Zamiast podnosić poziom klasy,*

jeszcze bardziej ogłupia się tych najgorszych. Stąd narasta zjawisko korepetycji, przepisywania prac domowych. Ratuj się kto może! (Czytaj: kto ma pieniądze). Liczy się przede wszystkim sukces [6]

W pełni zgadzam się z autorem, że chęć uzyskania sukcesów przez nauczyciela może doprowadzić do wielu negatywnych zjawisk. Dlatego uważam, że szczególnie na zajęciach fakultatywnych, kołach zainteresowań ma być pogłębiana praca z uczniem zdolnym. Właściwe formy pracy, metody, a szczególnie indywidualizacja wymagań sprawi, że poziom klasy nie spadnie, lecz poprzez wzajemną pomoc uczeń - uczeń, wskazanie wzorów wyniki klasy wzrosną. Obecnie szkoła jest szkołą *średniaków*. Często nie widzi się ucznia słabego jak i tego ponadprzeciętnego. Nie można jednak całkowicie pomijać pracy ucznia zdolnego na zasadzie *on poradzi sobie sam*. Przykładem indywidualizacji wymagań może być praca domowa. Zacytuję przykłady z dwóch lekcji, które były hospitowane w trakcie starań o uzyskanie pierwszego stopnia specjalizacji zawodowej.

Kl. I temat: Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim 1409-1411

Praca domowa:

1. Jakie zmiany polityczne i militarne spowodowało zwycięstwo pod Grunwaldem?
2. Czy zgadzasz się z opinią P. Jasienicy zawartą w książce *Polska Jagiellonów*, że bitwa pod Grunwaldem nie została w pełni wykorzystana przez Władysława Jagiełłę - uzasadnij swoje zdanie. (praca dla zainteresowanych)

Kl. III temat: Konstytucja marcowa 1921 r., a konstytucja kwietniowa 1935 roku - analiza porównawcza.

Praca domowa

1. Sporządź tabelkę w/g podanego wzoru:

Zagadnienie	Konstytucja 1921 roku	Konstytucja 1935 roku
Okoliczności uchwalenia		
Zasady ustrojowe		
Prezydent		
Sejm		
Senat		
Rząd		
Prawa i wolności obywatelskie		
Obowiązki		
Zmiana konstytucji		

2. Napisz pracę nt.: *Ewolucja ustrojowa II Rzeczypospolitej* (praca dla zainteresowanych)

Obok lekcji pracuję z uczniem zdolnym w ramach koła zainteresowań. W tych spotkaniach odbywających się raz w tygodniu październik - marzec po lekcjach po 2 godz. lekcyjne, a także na feriach uczestniczą osoby chętne, które zainteresowane są tematyką określoną w Olimpiadzie Wiedzy o Polsce i Świecie Współczesnym oraz Olimpiada o Prawach Człowieka. We wrześniu uczniowie deklarują swój udział, są to najczęściej przedstawiciele klas trzecich i czwartych, choć w roku szkolnym 1995/1996 finalistą OwoP i SW został uczeń klasy pierwszej, uczestnik koła. Z reguły jest to 10 - 15 osób i znaczną trudnością jest ustalenie terminu spotkań z uwagi na różne rozkłady dnia poszczególnych klas. Każde spotkanie rozpoczyna się od rozwiązania testu układanego przez nauczyciela lub ucznia. W ramach koła zainteresowań szczególnie dbam o:

- rozwijanie zainteresowań uczniów
- wpajanie systematyczności
- rozwijanie działań grupowych

Aby to osiągnąć wdrażam u ucznia następujące techniki pracy samokształceniowej takie jak:

- czytanie i analizowanie literatury
- słuchanie i dyskutowanie
- pisemne opracowanie podanych zagadnień
- obserwacje wydarzeń w kraju i na świecie oraz ich krytyczna analiza

Bardzo ważną sprawą jest poważne traktowanie ucznia, rozbudza to w nim chęć pracy, poznania, zdobywania ciekawostek, których nie zna nawet nauczyciel. Gdy uczeń dociera do szczybla centralnego jego wiedza szczegółowa jest nawet większa od wiedzy nauczyciela. Lecz także wtedy mogą sprawdzić prawidłowość toku wypowiedzi, umiejętność wyciągania wniosków, przedstawienie faktów w związku przyczynowo - skutkowych.

Zdaję sobie sprawę, że formy pracy z uczniem zdolnym powinny być dużo bardziej zróżnicowane i ciekawsze. Jest jednak wiele obiektywnych trudności, które to uniemożliwiają. Są to min.:

- bardzo liczne klasy np. 30 - 35 osobowe
- fakt, że zajęcia obowiązkowe trwają od godz. 8⁰⁰ do 14²⁰ a nawet 15¹⁰
- przeładowane programy nauczania wymagają szybkiej realizacji materiału bieżącego
- przeciążenie uczniów lekcjami i pracą domową
- duża liczba uczniów słabych, którzy wymagają większego wysiłku i czasu ze strony nauczyciela
- brak odpowiednich pomocy dydaktycznych
- brak w małym mieście (30 tys. Mieszkańców) specjalistycznego księgozbioru
- znaczny odsetek młodzieży dojeżdżającej, zamieszkałej na wsi

Bardzo ważną sprawą, jest właściwe propagowanie osiągnięć uczniów. To można zrobić tak jest w naszej szkole a mianowicie:

- apele szkolne, gdzie przedstawiani są olimpijczycy
- przekazanie informacji o olimpiadach na spotkaniach z rodzicami
- nagrody książkowe fundowane przez Radę Rodziców
- istnienie tablicy *Nasi olimpijczycy*
- przedstawianie informacji w lokalnej prasie
- poświęcanie posiedzenia rady pedagogicznej uczniom zdolnym

Całościową próbę skatalogowania generalnych zaleceń, które powinny być przestrzegane w kształceniu uczniów zdolnych podjął A. M. Mood w pracy *How Teachers Make a Difference*. Zapropagował on tam, aby:

1. Zwracać uwagę na to, co mówi uczeń i robić z tego użytek. Należy szukać odpowiedzi na zadawane przez uczniów pytania, udzielać odpowiedzi, przynajmniej częściowych. Takie podejście daje uczniom poczucie rzeczywistego udziału w procesie kształcenia
2. Kształtować u każdego ucznia poczucie osobistej godności
3. Kształtować u każdego ucznia wiarę we własne możliwości - w szczególności w zakresie uczenia się. Ma to motywować wszystkich uczniów do uczenia się, rozwijania własnej osobowości
4. Unikać zakładania wyższości moralnej czy intelektualnej. Należy kształtować u uczniów przekonanie, że chwilowe niepowodzenia w nauce nie muszą oznaczać, że tak będzie zawsze. Należy podkreślać, że w przyszłości uczeń może zdobyć lepsze wyniki
5. Analizować i minimalizować konflikty między uczniami. W zespołach uczniów zdolnych oraz między uczniami zdolnymi, a pozostałymi dosyć często występują konflikty. Zdaniem nauczyciela jest doprowadzenie do właściwej atmosfery wychowawczej w klasie
6. Minimalizować wiadomości pamięciowe, a pobudzać do zdobywania wiadomości na drodze poszukiwań, badań
7. Nie wytwarzać w klasie atmosfery zagrożenia
8. Pobudzać aktywność uczniów
9. Walczyć z nudą i apatią. W przypadkach małej aktywności uczniów pomagać im (i sobie) poprzez używanie środków dydaktycznych uatrakcyjniających naukę

10. Starać się, aby pobyt uczniów w klasie był dla nich przyjemny
11. Nie dopuszczać do niepowodzeń uczniów. Ważnym czynnikiem zapobiegającym niepowodzeniu jest ukształtowanie u uczniów przekonania, że nauczyciel zawsze ma dla nich czas, że mogą liczyć na jego pomoc
12. Urozmaicać nauczanie np. poprzez stosowanie środków audiowizualnych, stosowanie gier dydaktycznych
13. Konsultować z uczniami sprawy nauki szkolnej. Należy rozmawiać z nimi o sposobach uczenia się, doradzać właściwe metody i środki
14. Stawiać sobie wysokie wymagania w pracy dydaktycznej
15. Kontaktować się w sprawach nauczania z innymi nauczycielami, wymieniać doświadczenia
16. Nie brać udziału w systemie oceniania. Ocenianie uczniów - zdaniem A. M. Mooda - jest źródłem nieporozumień i przeszkodą w uczeniu się. Nauczyciel powinien oceniać ucznia wyłącznie pod koniec roku. Podstawą oceny należy uczynić wyniki ucznia uzyskane w standaryzowanych testach (W przypadku polskiej szkoły jest to postulat do niezrealizowania, gdyż przepisy nakazują systematyczne ocenianie przez cały rok - W. Wawulski)
17. Być dobrym wzorem dla uczniów. Nauczyciel powinien więc charakteryzować się intelektualną aktywnością, ale też entuzjazmować się nauczaniem, być wyrozumiałym w sytuacjach trudnych, tolerancyjnym. Nie wolno nauczycielowi zapominać, że uczniowie przejmują od niego wiedzę, postawy, system wartości, filozofię życia. [7]

Reasumując: problem ucznia zdolnego moim zdaniem nie jest jeszcze w pełni właściwie postrzegany. Uczniowie tacy nie zawsze wykorzystują w trakcie nauki swoje zdolności, a nawet stwierdzono, że w czasie pobytu w szkole ich poziom funkcjonowania, mierzony wynikami w nauce, obniża się. [8] Przygotowując powyższą pracę miałem możliwość zapoznania się z bogatą literaturą poświęconą problemowi pracy z uczniem zdolnym. Na pewno pomoże mi ona w codziennej pracy w szkole nie tylko z uczniem dobrym, ale i z tym przeciętnym i słabym. Wszak uczymy się całe życie.

mgr Włodzimierz Wawulski
II Liceum Ogólnokształcące
z BJN im. Br. Taraszkiewicza
w Bielsku Podlaskim

Bielsk Podlaski maj 2000

Bibliografia:

1. L. Bandura, Uczniowie zdolni i kierowanie ich kształceniem, Warszawa 1974
2. I. Borzym, Uczniowie zdolni, Warszawa 1979
3. A. Dobrzycki, Jak zorganizować pracę z uczniem zdolnym? W: *Nowa Szkoła* nr 1/1990
4. D. Dziewulak, Rada Euroby o dzieciach wybitnie uzdolnionych. W: *Nowa Szkoła* nr 10/1994
5. Z. Frydel, Olimpijczycy. W: *Nowa Szkoła* nr 8/1996
6. M. Gach, Olimpiady są potrzebne. W: *Wyzwania* nr 4/1995
7. W. Helman, Wybitnie uzdolnieni. W: *Nowa Szkoła* nr 5/1996
8. E. Kantowicz, Problematyka ucznia zdolnego w badaniach. W: *Nowa Szkoła* nr 10/1987
9. J. Komalowa, Rola szkoły w rozwoju wiedzy, umiejętności i zainteresowań uczniów zdolnych. W: *Edukacja* nr 4/1987
10. W. E. Kozłowska, Konkurs historyczny forma pracy z uczniem zdolnym w szkole podstawowej. W: *Wiadomości Historyczne* nr 4/1990
11. T. Lewowicki, Kształcenie uczniów zdolnych, Warszawa 1980
12. * L. Niebrzydowski, Wpływ motywacji na uczenie się, Warszawa 1972
13. A. Nikoryck, Hodowla olimpijczyków. W: *Nowa Szkoła* nr 3/1997
14. R. Nowicka, Identyfikowanie uczniów zdolnych w szkolnictwie niemieckim. W: *Nowa Szkoła* nr 8/1992
15. R. Nowicka, kształcenie uczniów uzdolnionych w państwach Europy Zachodniej. W: *Nowa Szkoła*

nr 10/1993

16. W. Okoń, Zarys dydaktyki ogólnej, Warszawa 1978

17. M. Rataj, Kształcenie uzdolnień w działalności pedagogicznej szkoły. W: *Nowa Szkoła* nr 6/1988

18. * J. Maternicki, Cz. Majorek, A. Suchoński, Dydaktyka historii, Warszawa 1994

[1] T. Lewowicki, Kształcenie uczniów zdolnych, Warszawa 1980

[2] L. Niebrzydowski, Wpływ motywacji na uczenie się, Warszawa 1972

[3] Stanowi o tym § 9 Zarządzenia nr 28 Ministra Edukacji Narodowej z dn. 14 IX 1992

[4] szerzej na temat roli nauczyciela w: *Nowa Szkoła* 8/1996 Z. Frydel Olimpijczycy

[5] E. Kantowicz, Problematyka ucznia zdolnego w badaniach. W: *Nowa Szkoła* nr 10/1987

[6] A. Nikorycki, Hodowla olimpijczyków. W: *Nowa Szkoła* nr 3/1997

[7] A. M. Mood, How Teachers Make a Difference. Cyt. za: T. Lewowicki, Kształcenie uczniów zdolnych, Warszawa 1980.

[8] I. Borzym, Uczniowie zdolni, Warszawa 1979.